

Anders Agell,
професор приватног права Универзитета у Упсали

ВАНБРАЧНА ЗАЈЕДНИЦА У ШВЕДСКОЈ(*)

1. Уводне напомене

Шведска и поједине републике у Југославији су биле спремније од осталих држава у Европи да озаконе ванбрачну заједницу. У Шведској је таква заједница врло раширена, вероватно више него у било којој другој европској земљи. (Данска свакако, има развитак сличан Шведској). Социолошка ситуација у различитим крајевима Југославије ми је мање јасна, будући да сам посетилац из иностранства.

Уз поштовање социологије, као и идеологије и законодавства, вероватно постоји основ за поређења и питања као што су: Колико је раширена ванбрачна заједница? Који разлози наводе људе да живе заједно, не закључујући ону врсту уговора коју нуди брак? Има ли потребе да се учине измене у прописима о форми брака? Каква су начелна разматрања руководила законодавца у погледу односа брачних прописа и потреба за увођењем решења за невенчане парове? Шта би требало да буду начелна разматрања? Какве ће бити дугорочне последице правног и социолошког развитка последњих година у погледу стопе закључења бракова и потреба развитка законодавства?

Питања која се тичу правне политике зависе од сложених процена и немају једноставне одговоре. Такође изгледа могуће да се правна и социолошка ситуација у Шведској разликује од одговарајуће ситуације у Југославији у мери која мора утицати и на одговоре о правној политици. Ја се, свакако, надам да ће читалац у погледу југословенске сцене показати интерес за постављање истих оних питања која ћу размотрити с обзиром на Шведску у последњем делу чланка, по излагању чињеничнога стања(1).

(*) Чланак, уз извесне измене, представља предавање које је проф. Агел одржао као гост на Правном факултету у Београду у новембру 1983. г.

(1) Овај чланак је заснован на ауторовим обухватнијим списима. В. нарочито књигу „*Samboende utan äktenskap. Rättsläge och rättspolitik*” (Ванбрачна заједница. Правне чињенице и правна политика.) 1982. и чланак: „*Шведско законодавство о браку и ванбрачној заједници: путовање без одређишта*”, „*American Journal of Comparative Law*”, 29, 1981. стр. 285. и даље.

Свакако да је ванбрачну заједницу могуће посматрати и из много шире, упоредне перспективе. Вид. нпр. J. Ekelaar and S. N. Katz, *Marriage and Cohabitation in Contemporary Societies*, Butterworths, Canada 1980. (књига је заснована на конференцији организованој 1979. г. од стране Међународног друштва за породично право у сарадњи са Правним факултетом Универзитета у Упсали), „*Amer. Journal of Comparative Law*”, 29, 1981. Nr 2 (са чланком и о југословенском праву од Петра Шарчевића са Ријеке) и M. A. Freeman and C. M. Lyon, *Cohabitation without Marriage. An Essay in Law and Social Policy*, Gower Publishing Co. England, 1983.

2. Основна начела о браку и деци

Излагање о ситуацији ванбрачних парова, које следи, захтева извесна обавештења о законодавству о браку и деци.

Шведски законик о браку из 1920. г. је ревидиран у два маха. Један владин комитет (Комитет за породично право) ради од 1969. г. и учинио је два предлога. Први извештај комитета је довео до нових прописа, које је Риксдаг усвојио 1973. г., о условима за закључење и раскид брака. 1981. г. објављен је још један извештај, који се бави економским последицама брака, а такође предлаже и увођење посебне главе о ванбрачној заједници у нов Законик о браку. Овај последњи извештај је на уобичајени начин достављен бројним судовима, другим властима и организацијама, ради коментарисања. Целокупни материјал је сада на разматрању у Министарству правде. Предлог новог законика о браку се у Риксдагу не може очекивати пре 1985. г.

Амандмани из 1973. г. су означили поједностављење прописа о ступању у брак и његовом раскиду. Никада нису постојали прописи који би грађанску форму брака чинили обавезном у шведскоме праву. Прихвата се било грађанска, било црквена форма. Законодавство из 1973. г. је умањило *брачне сметње*. Душевна болест је укинута као таква сметња, мада се брак не може склопити ако једна од странака нема пословну способност. Преостало је свега неколико брачних сметњи. Није чудо што је постојање брака сметња да се поново склопи брак. Тако исто, лице мора достићи доба зрелости, 18 година, или добити дозволу за склапање брака од првостепеног управног суда. Наравно, такође је забрањено склопити брак са претком, или са сестром односно братом. Међутим, полубрат може добити дозволу да се ожени својом полусестром, што се сматра прихватљивим, бар уколико странке нису заједно одрасле.

Бракоразводни узроци у законодавству из 1973. г. су засновани на идеји да треба поштовати жељу једног од супружника да оконча брак. Стога прописи о разводу не зависе ни од каквог посебног истраживања да ли је брак трајно разврнут, нити питања о кривници (прељуба, напуштање итд.) играју било какву улогу. Супружници могу добити тренутан развод, уколико обоје желе да се раставе, а ниједан се не стара о деци испод 16 година. У одсуству било којег од ова два услова супружници се морају подвргнути раздобљу за преомишљање од шест месеци по покретању поступка, да би се спречили разводи на брзину кад има деце или један од супружника хоће да настави брак. По истеку рока за преомишљање (у току којег супружници могу изабрати да живе одвојено или не), сваки од супружника може захтевати доношење пресуде о тренутном разводу. Тако, ако само један од супружника хоће развод, он или она, може га добити по истеку мандатног раздобља. За споразумни развод никад није услов да су супружници унапред постигли договор у погледу старања о деци, обавеза издржавања или поделе имовине.

Ваља приметити да је законодавство из 1973. г. укинуло кривницу за развргнуће брака као услов за наступање правних последица уопште, а не само за развод као такав. По томе начелу ова нема утицаја нпр.

на право на алиментацију; да ли је бивши супружник, по мишљењу друге странке, проузроковао развод својим понашањем.

Шведско законодавство допушта закључак да се брак схвата као уговор између супружника, који увек може бити окончан, одмах или по истеку рока за предомишљање од шест месеци, а брачни прописи су ослобођени моралистичких ставова и баве се искључиво практичним проблемима, који су пре свега економске природе.

Мало обавештење о економским последицама брака се овде указује неопходним. Законодавство је у нордијским земљама засновано на начелу да је сваки од супружника искључиви сопственик добара која је имао у својини у тренутку закључења брака, као и добара стечених у току трајања брака. Истовремено, сваки је супружник одговоран само за своје сопствене дугове (искључујући оне за вођење домаћинства). Ова независност супружника у погледу својине и дугова је међутим, комбинована са начелом *процењене заједничке имовине* у томе смислу што вредност имовине свакога супружника мора (по одбитку супружникових дугова) бити једнако подељена између супружника у случају развода или смрти. (Штавише, у случају смрти супружник је позван на наслеђе, уколико нема деце.) Брачном погодбом, закљученом у посебној форми, пре или за време брака, супружници могу искључити сву своју имовину или њен део из система процењене заједнице.

Не постоје посебни прописи о деци родитеља који живе у ванбрачној заједници. Таква деца припадају категорији ванбрачне деце. Према Законику о родитељима и деци (из 1949. г. са доцнијим амандманима) разлика да ли је дете рођено у или ван брака данас игра врло ограничену улогу. Прописи о утврђивању *очинства* су, међутим, друкчији, будући да се претпоставља да је супруг отац детета које роди његова супруга. Очинство ванбрачног детета се мора утврдити очевим признањем или судском пресудом. Са сличних разлога *старање* о детету аутоматски припада родитељима заједнички, ако су у браку, али искључиво мајци ако је неудата. Чак и разведени или невенчани родитељи могу стећи заједничко старање. *Бивши супружници* (од 1983. г.) аутоматски задржавају заједничко старање после развода, уколико нико од њих не постави захтев да старање искључиво њему припадне, а суд не утврди да је продужење заједничког старања очигледно противно најбољем интересу детета. *Невенчани родитељи* су, било да живе у ванбрачној заједници или не, овлашћени да путем обичне регистрације стекну заједничко старање, уколико су обоје за такво решење.

У случају спора о старању прописи су исти за сву децу; спор треба да се реши уз поштовање најбољег интереса детета. Чак су и прописи о издржавању исти за сву децу. Што се *презимена* детета тиче, старатељ може изабрати презиме једног од родитеља за детиње презиме. Уколико су родитељи у браку, а узели су исто презиме, дете рођено у браку, природно, добија ово презиме. (Само венчаним супружницима је нормално допуштено да узму једно од презимена странака за заједничко.) Ако избор није учињен и родитељи немају заједничко презиме, дете добија презиме мајке, без обзира на чињеницу да ли је рођено у браку или не.

3. Идеологија неутралности спрам брака и ванбрачне заједнице

Прописи који ванбрачну заједницу стављају у исти ранг с браком уведени су у шведско право друштвенога благостања још четрдесетих и педесетих. У последњих двадесет година међутим, добили смо систематичнији приступ проблему бављења ванбрачном заједницом. 1969. година је посебно значајна, јер су тадашње владине директиве комитету за породично право увеле идеју да законодавство треба да буде неутрално према облику у којем пар живи заједно, било брачно или ванбрачно. „Идеји о неутралности“ су, у ствари, дата два потпуно различита тумачења, која се примењују у различитим деловима законодавства. У праву друштвенога благостања и порескоме праву оно значи у начелу једнако третирање брака и ванбрачне заједнице. Уколико се ради о унутрашњим односима између човека и жене у ванбрачној заједници, правац је други. Прописи о браку се у начелу не примењују, али се изједначење путем законодавства препоручује у мери која одговара специфичним, практичним и друштвеним потребама, а посебно да би се лицу у ванбрачној заједници пружила основна заштита. Ова идеологија изазива значајне теоретске проблеме, који овде не могу бити у потпуности размотрени. О томе ћу питању, у извесној мери, учинити коментар на крају овога чланка.

Приказ шведскога законодавства о ванбрачној заједници се руководи питањем: До које је мере у шведскоме праву ванбрачна заједница изједначена с браком? Ваља се ипак, подсетити да у појединим областима законодавства правне последице могу бити засноване и на каквој широј категорији, која обухвата и односе друкчије од брака и браку подобне заједнице живота мушкарца и жене. Пример из шведског законодавства је право на накнаду штете због губитка храниоца, које је засновано на чињеници да је тужилац „зависно од помоћи“ преминулог лица (в. Закон о накнади штете). У другим законима правне последице су засноване на „блиској повезаности“ двају лица (могли би се навести примери из Законика о извршењу и Законика о грађанскоме поступку).

4. Ванбрачна заједница у порескоме праву и праву друштвенога благостања

У готово свим извештајима комитета последњих година, који су се односили на пореско право или друштвено благостање, прихваћено је као полазна тачка да се према ванбрачној заједници мушкарца и жене поступа на исти начин као према браку. Мерила за једнако поступање се ипак, разликују у различитим законима. До недавно је било уобичајено решење да се изједначење заснује на постојању заједничке деце лица у ванбрачној заједници или на њиховом претходном браку. Ово је решење преузето у законима о опорезивању прихода из 1960. г. У то време су приходи супружника заједно представљали основицу за опорезивање, што је, с обзиром на високи маргинални порез, било врло неповољно. Увођењем једнаког поступања према лицима у ванбрачној зајед-

ници и супружницима законодавац је желео да спречи лица у ванбрачној заједници да невенчавањем избегну непогодности које су погађале брачне парове. (Данас су, међутим, супружници, као и лица у ванбрачној заједници, под поменутиим условима, одвојено опорезовани за приход од рада, а заједнички за приход од капитала.)

Исти услов (да су лица која живе у ванбрачној заједници претходно била у браку једно с другим, или да имају, или да су имала заједничко дете) примењен је у Закону о социјалноме осигурању у погледу обрачунавања *основне пензије* или *права на удовичку пензију* у томе систему. Ваља напоменути да удовица може добити по смрти супружника и *допунску пензију*, која се обрачунава према приходу преминулог. Међутим, *жена која је живела у ванбрачној заједници* не може по Закону о социјалноме осигурању добити допунску пензију, као удовица. Разлог је овоме тај што се сматра да једино основна пензија, а не и допунска, представља такво основно обезбеђење, какво оправдава једнако поступање према жени која надживи мужа у ванбрачној заједници, као и према удовици.

Постоје, међутим, многи закони по којима су лица у ванбрачној заједници изједначена са супружницима иако *немају* заједничко дете и нису претходно била у браку једно с другим. Могли би се поменути примери закона о *осигурању од повреда на раду, смештајним погодностима за породице са ограниченим приходом, студентским зајмовима за више образовање и помоћи породицама лица која подлежу војној обавези*. Услови под којима се ванбрачној заједници даје правни учинак, разликују се. Обично се законски текст односи на постојање браку подобне заједнице живота, што је по могућству комбиновано са позивом на заједничко домаћинство и трајну везу. Прописи често доводе до тешкоћа приликом примене.

Кад се једнако поступање као према браку ограничава на случајеве ванбрачне заједнице у којој постоји дете (или претходни брак међу странкама), обично се наводе два разлога. Један је да је примена олакшана поменутиим условима. Други је да је фактичка сличност са браком најјаснија, чак и у погледу правно-политичких разматрања, онда кад постоји дете. Међутим, у извештајима комитета о посебним питањима пореског права и права друштвенога благостања стављени су последњих година предлози да се одустане од захтева за дететом (или претходним браком међу странкама) као услова за изједначење ванбрачне заједнице и брака. (Такви су предлози учињени и од стране комитета чији је задатак хармонизовање врло сложеног система социјалних погодности у Шведској. Предлог, бар засад, није озакоњен).

5. Ванбрачна заједница у породичноме и стварноме праву

Међусобни односи партнера у ванбрачној заједници представљају, на изванстан начин, језгро питања о томе које правне последице треба придати ванбрачној заједници? Као што је напред казано, правац који је изабрало шведско законодавство сматра да се потпуни учинак брака не може применити на ванбрачну заједницу, али да законодавство треба

да пружи решења и за ову, у мери која је оправдана друштвеним и практичним потребама. Јасно је да је шведски законодавац више наклонен да пропише таква решења, него да проблеме препусти прецедентноме праву. Ипак, постоји неколико случајева, пресуђених пред Врховним судом, који се односе на посебна питања, која законодавство није решило. У једном случају из 1975. г. једној млађој жени, која је надживела свог много старијег ванбрачног партнера, није признато *право на накнаду из његове имовине* за рад у заједничкоме дому у корист друге странке(2). Сматрало се да је, као у браку, рад обављен у интересу обеју странака и као део заједничкога живљења.

Пошто се систем процене заједничке имовине супружника (уп. горе, под 2.) не може применити на лица у ванбрачној заједници, питање о својини је одлучујуће за *право на предметима који припадају ванбрачним партнерима* по окончању заједничког живота. Може се говорити о претпоставци сусвојине на *покретним стварима* (наменштај и сл.), које је један од партнера купио за заједничку употребу, уколико су обе странке имале сопствени приход и обе наизменично куповале ствари за заједничку употребу. Случајеви који се тичу *куповине непокретности* за заједнички боравак од стране једног партнера су свакако сложенији, а имају и већи економски значај. Пошто куповина непокретности мора бити закључена у писменој форми полазишна тачка је да је сопственик само онај партнер који је непокретности купио у своје име. Ипак, Врховни суд је у једном броју одлука, почев од 1980. г. био склон да призна сусвојину ванбрачних партнера(3). Изгледа да је одлучујући чинилац био да ли је ванбрачни партнер који *није* званични купац економски допринео куповини непокретности од стране другог партнера. Економски допринос појединачној куповини и чињеница да је непокретност купљена за заједнички боравак сматрани су довољним за закључак да су ванбрачни партнери имали *прећутну намеру* да постану сувласници. Међутим, досада (новембар 1983.) пред Врховним судом није било случајева у којем би се поставио проблем, да ли прећутна сусвојина производи било какве последице према повериоцима или у односима с трећим лицима. Ова сусвојина можда нема таквих последица док се, путем уговора или судском одлуком, не преобрази у „отворену” сусвојину.

Могућност постојања сусвојине пружа ванбрачним партнерима удео у економској вредности заједничког стана, на пример. *Постоји додуше и посебан закон из 1973. г. који уређује право лица у ванбрачној заједници на заједнички стан.* Заснован на сличном старијем закону, који се односи на супружнике, овај закон допушта ванбрачном партнеру с највећом потребом за смештајем да задржи стан по престанку ванбрачне заједнице, чак и уколико је купац други партнер. (Закон не даје право на преузимање непокретности чији је сопственик други партнер.) Уколико нема деце закон се примењује само кад постоје „посебни” разлози: нпр. жена је у другом стању или је ванбрачна заједница била веома дуготрајна.

(2) Вид. „Nytt Juridiskt Arkiv” (NJA) I 1975, p. 298.

(3) Вид. NJA I 1980, p. 705, 1981, p. 693, 1982, p. 589, и 1983, p. 550.

Лица у ванбрачној заједници не подлежу обвези плаћања издржавања једно другом ни у току, ни по окончању заједнице. Ипак фактичка економска јединица, какву чини ванбрачна заједница, је утицала на изграђивање правила о алиментацији или издржавању у односу према трећим. Та правила су уведена у Законик о браку и Законик о родитељима и деци 1978. г.

Алиментација бившем супружнику после развода подложна је измени у погледу „промењених околности”. Према овоме правилу алиментација може престати уколико бивши супружник (по правилу жена) поново склопи брак или заснује ванбрачну заједницу са новим партнером. Али ваља приметити да ни поновни брак ни заснивање ванбрачне заједнице не гасе аутоматски обвезу плаћања алиментације. (У позадини ове ситуације лежи чињеница да обвеза плаћања алиментације по разводу постоји само онда кад је друштвена потреба сасвим јасна.)

Ванбрачна заједница може такође умањити обавезу једног од ванбрачних партнера да *плаћа издржавање детету* с којим не живи заједно. При израчунавању висине издржавања родитељ је овлашћен да из прихода издвоји износ за сопствене животне трошкове, а уколико постоје „посебни разлози”, и за брачног друга с којим живи. („Посебни разлози” могу бити различити разлози који брачног друга доводе до немогућности да сам зарађује за живот.) Законски пропис о издвојеном износу предвиђа да ће „са брачним другом бити изједначено лице које са дужником издржавања живи у трајној ванбрачној заједници, у којој имају дете”. Чињеница да лица у ванбрачној заједници имају заједничко дете производи још једну последицу у погледу правила о издржавању. Постоји стара обавеза брачног друга да допринесе издржавању детета другог брачног друга. 1978. г. је ова дужност проширена, те се примењује и на *децу друге странке* у ванбрачној заједници, мада једино под поменутиим условом да партнери имају и заједничко дете. (Оправдање овога проширења правила било је у томе што се сматра да сва деца у новој породици треба да имају исти стандард, било да су деца оба или само једног од партнера.)

Из области стварнога права може се, најзад, додати и да постоји посебна одредба у новоме Законику о извршењу (1981. г.) која супружнике и лица у ванбрачној заједници, под условима браку подобним, ставља у исту ситуацију у односу према повериоцима у погледу терета доказивања својине на стварима у заједничком домаћинству.

6. Извештај комитета за породично право од 1981. г.

За сада је од посебног значаја садржајан извештај који укључује нацрт измењеног Законика о браку, који је комитет за породично право поднео министру правде 1981. г(4). Извештај се у првome реду бави економским последицама брака, али као што је горе показано под 2.), разматра и својинске проблеме ванбрачних партнера.

(4) SOU 1981:85 (шведске званичне серије извештаја правних комитета). „Aktenskaпsbalk” (Закон о браку). Извештај комитета за породично право.

Основни став комитета је идеологија неутралности. Потпуно изједначење са супружницима ће се избећи, али ће законодавство отићи толико далеко колико је неопходно за решење практичних проблема и заштиту слабије странке у ванбрачној заједници. Према налазу комитета, најлакше је решење да се ограничен број одредаба о ванбрачној заједници укључи у посебну главу новог Законика о браку. Нацрт комитета садржи следеће предлоге:

а) увођење *новог облика сусвојине* (за супружнике и) за лица у ванбрачној заједници на заједничком стану и покућству, прибављеним за заједничку употребу од стране једног од партнера. Предложена сусвојина је посебног обележја, будући да се странка која је формални купац једне ствари сматра њеним искључивим сопствеником све до поделе имовине, до чега по правилу долази по окончању (брака или) ванбрачне заједнице. Учињен је извештај број изузетака од правила о сусвојини, којима се овде не можемо бавити. (Овде не можемо размотрити ни тешкоће комбиновања, у погледу супружника, овога предлога о посебном облику сусвојине стана и покућства са општим скандинавским системом процењене заједничке имовине.)

б) укључивање у нову главу закона из 1973. г. (описаног горе, под 5.) *права на задржавање заједничког стана* (без обзира на својину), по окончању ванбрачне заједнице.

в) примена истог поступка, који постоји за супружнике, за *поделу имовине* по окончању ванбрачне заједнице, раставом или смрћу једне од странака. (Најзанимљивији део овога поступка се састоји у могућности да, уколико странке не могу постићи споразум, суд одреди арбитра који ће одлучити о деоби. Одлука арбитра ипак може бити измењена судском пресудом.)

г) увођење *права за преживелог ванбрачног партнера*, уколико друга странка умре, да добије више од половине стана и покућства, које је заједнички уживао, према предлогу под а.) горе. Најмање ће преживели брачни партнер бити овлашћен на удео који одговара одређеној индексној вредности (у новембру 1983. г. скоро 40.000 шв. круна, што одговара вредности 5.000 ам. долара).

д) увођење одредбе (у Законик о наслеђивању) по којој ће преживели супружник *бити позван на наслеђе* заоставштине, заједно с наследницима и с правом учешћа у управљању, како би добио свој део заједничке имовине.

Комитет *није предложио* увођење обвезе издржавања међу странкама, засноване на ванбрачној заједници. Таква обвеза за време после раставе би, по мишљењу комитета, претпостављала посебан договор. Није стављен ни било какав предлог да се преживелом ванбрачном партнеру призна *право на наслеђе* (изузев најмањег удела у заједничкој имовини, као под г).

Свакако да је важно питање како је комитет одредио случајеве ванбрачне заједнице на које ће се применити предложене законске последице. Нацрт главе о ванбрачној заједници у Законнику о браку садржи одређење ванбрачних партнера: „Ванбрачним партнерима се сматрају они који, иако нису супружници, имају заједнички дом и покућство и заједнички живе под условима подобним браку”. Примена овога од-

ребења је од стране комитета размотрена с обзиром на извештај број околности за које се сматра да могу имати утицаја на оцену (полна веза, економски услови, трајање ванбрачне заједнице, адреса сваке од странака, постојање деце, мишљење самих странака).

Као што је горе поменуто (под 2.), не очекује се да ће предлог закона бити поднет Риксдагу пре 1985. г. Неизвесно је до које ће мере бити прихваћени предлози комитета. У вези с тим вредно је помена да одговарајући комитети у Данској и Норвешкој нису уопште били вољни да уведу законодавство о ванбрачној заједници, какво је предложено у шведскоме извештају(5).

7. Општа питања правне политике

Према званичном шведском ставу формални брак представља нормалан облик дуготрајног заједничког живота мушкарца и жене. У начелу би било могуће усвојити и потпуно супротно становиште, да би одредбе о формалном браку могле бити укинуте, а да је неформална заједница живота природан пут за образовање породице и једина неопходна основица за законодавство. Такво решење, међутим, засад не би имало никаквих изгледа да добије политичку подршку. Мора се, такође, признати да је много лакше приписати правне последице формалном браку, чије се постојање лако доказује, него „заједници живота подобној браку”, једном концепту који је нејаснији и може изазвати тешкоће приликом примене. Ваља нагласити да брак производи велики број правних последица у разним гранама права. У овој ситуацији проблем је до које су мере неопходне не само одредбе о формалном браку, него и о трајној ванбрачној заједници. У погледу међусобних односа странака судови морају покушати да постигну правична решења путем примене општих начела у оквиру облигационог права. Међутим, главни проблем правне политике је до које ће мере законодавац одредити да су прописи о формалном браку применљиви и на случајеве ванбрачне заједнице, који су довољно „браку подобни”.

Ако се сматра да је формални брак нормалан облик дуготрајне заједнице живота мушкарца и жене законодавац се мора постарати да законодавство о браку буде прихваћено од модернога друштва и мишљења преовлађујућих међу грађанима у једној земљи. Иначе може постојати опасност да парови одустају од склапања брака, пошто не деле мишљење о вредностима на којима настоји законодавство. Изгледа да је шведско законодавство о браку усмерено ка решавању практичних проблема, без морализовања или других наглашених тонова. С овога становишта посматрано, не постоји у брачном законодавству као таквом, ништа што би требало да проузрокүје непостојање опредељења једног пара да закључи формалан брак.

Иако је шведски законодавац казао да би брак требало да буде „нормалан” облик дуготрајне заједнице живота, он је истовремено био сасвим незаинтересован за чињеницу да ли су лица која заснују зајед-

(5) Вид. *Norges offentlige utredninger* 1980:50 и дански *Bataeking* 9 и 5/80.

ницу живота венчана или не. Ипак, код брачних парова с децом одредбе о разводу прописују да се тренутни развод не може добити уколико пар има дете млађе од 16 година (или уколико само један од супружника жели развод), већ супружници морају сачекати истек рока за предомишљање од шест месеци, пре коначне судске одлуке о разводу (вид. горе под 2). Пошто су одредбе о разводу, исправно или не, засноване на нади да законодавство може помоћи породичну стабилност кад има деце, изгледа да постоји сукоб вредности уколико је законодавац истовремено незаинтересован да ли су родитељи који заједнички живе, у браку или не.

Развитак би у Шведској могао проузроковати и друге непогодности. Као што је горе показано, законодавство се изграђује у систем прописа о браку и ванбрачној заједници. Прописи су делимично исти, делимично различити, у оквиру широке области различитих грана права. За појединца је понекад повољно, а понекад неповољно да буде у браку; у поређењу са заједничким животом без формалног брака. За грађане је међутим, тешко, ако не и немогуће, да процене укупне разлике. Другу неповољност пораста броја ванбрачних заједница уместо брачних парова, повезана са законодавством о ванбрачним заједницама, чини тешкоћа примене прописа, јер је браку подобна ванбрачна заједница унеколико нејасно мерило. С обзиром на друштвене погодности постоји још једна неповољност ванбрачне заједнице у поређењу с формалним браком. То је повећање могућности злоупотребе, пошто ванбрачни партнери некад могу добити боље погодности уколико прикрију ванбрачну заједницу. На пример, мајка с дететом може добити боље смештајне и остале друштвене погодности ако прикрије ванбрачну заједницу с детињим оцем, те се сматра да живи сама с дететом.

С обзиром на овде поменуто разматрање постоји могућност да ће шведско законодавство, тежећи да краткорочно реши практичне проблеме, створити, дугорочно посматрано, још веће проблеме, уколико се претпостави да увођење све већег броја прописа о ванбрачној заједници доприноси опадању стопе закључених бракова. Зато изгледа да је кључно питање да ли законодавство у Шведској има утицаја на стопу закључења бракова.

Промена навика при образовању породице је у Шведској била веома тешка и брза. Ванбрачна заједница је друштвено сасвим прихваћена, чак и за пар с децом, и скоро сваки пар је заједнички живео пре венчања. Једна мера стопе закључења бракова је годишња пропорција првог ступања у брак у оквиру групе од 1.000 жена у доби од 20—44 године. У 1966. г. 157 од 1.000 је први пут ступило у брак. (Ваљало би свакако приметити да је стопа закључења бракова 1966. г. била необично висока.) У 1982. г. одговарајућа бројка је била 55. Постотак ванбрачно рођене деце је 1956. г. био 10, 1966. г. 15, а 1982. 42%. Међутим, велика већина невенчаних мајки живи с детињим оцем у тренутку рођења детета; не више од 5—6% свих мајки живи само кад роди дете.

Процењује се да су, од свих парова који заједно живе, око 20% ванбрачни, а 80% брачни. У поређењу са опадањем стопе закључених бракова и великим бројем ванбрачно рођене деце, укупна група невенчаних парова је можда мања од очекиване. Дакако, ванбрачни партнери се

обично венчају после неколико година живота у ванбрачној заједници. Опадање стопе закључења бракова је, изнад свега, значило да је доба у коме се ступа у брак између 1966. и 1982. т. порасло од 24,5 на 28,5 година за мушкарце и са 22 на 26 година за жене. Укупна пропорција брачних и ванбрачних парова се лагано мења уз преовлађивање брачних парова у време кад је стопа закључења бракова почела да опада.

Опадање стопе закључења бракова током шездесетих и раних седамдесетих је сигурно било проузроковано социолошким чиниоцима (пораст уносних запослења међу женама, нов став према полним односима у вези са новим методама контроле рађања итд.)⁽⁶⁾. Изгледа међутим, сасвим могућно, да не кажемо вероватно, да су кораци које је предузео шведски законодавац допринели снажном опадању стопе закључења бракова. Овај утицај може бити и непосредан, преко појединачних нових прописа који привлаче пажњу јавности, и посредан, преко утицаја укупног законодавства и законодавчевог става на мишљење грађана.

Немогуће је доказати да ли законодавство о ванбрачној заједници утиче на стопу закључења бракова. Комитет за породично право је у своме извештају у потпуности одбацио идеју о таквој повезаности. То мишљење међутим, изгледа сувише строго. Са своје стране, ја сматрам много вероватнијим да законодавство има утицаја на стопу закључења бракова, заједно са другим социолошким чиниоцима као таквим. Тачно је да се многи ванбрачни парови венчају после неколико година, уколико се пре тога не раставе. Међутим, све је већи број парова, чак и с децом, који слустају од закључења брака и онда кад је ванбрачна заједница трајала много година. Стога је у Шведској сад занимљиво питање, да ли се суочавамо с новим ступњем развитка, који означава пораст дуготрајних ванбрачних заједница, можда и за читав живот, које никад не прерасту у брак.

Шведска идеја о „неутралности“ у вези са законодавством о ванбрачној заједници, које тежи да реши непосредне друштвене и практичне потребе, може се означити као средњи правац између других двеју могућих алтернатива. Једна је да се ванбрачна заједница озакони што је могуће мање, како брак у поређењу с ванбрачном заједницом не би доводио ни до каквих правних непогодности и тиме се повећао број закључених бракова. (Неки прописи о ванбрачној заједници су свакако неопходни, а остала питања би се могла препустити прецедентном праву.) Друга „чиста“ алтернатива би била да се у свакоме погледу изједначе правне последице ванбрачне заједнице са онима формалног брака. По моме мишљењу, од шведскога законодавца би било мудро, бар на једном ранијем ступњу, да следи прву, опрезну алтернативу. Питање је, не проузрокује ли политика која преовлађује, управљена ка разумном законодавству о специфичним проблемима, опадање стопе закључења бракова, пошто се брак не мора сматрати неопходним. Пораст броја слушајева дуготрајне ванбрачне заједнице, можда и за читав живот, ће створити потребу за прописима о много чему другом, нпр. о алиментацији или наслеђивању и пензији за преживелог ванбрачног партнера, по смр-

(6) Вид. за дубљу социолошку расправу Jan Trost, *Unmarried cohabitation*. Västerås 1979.

ти друге странке. Ако будући развитак крене таквом стазом законодавац би, дугорочно посматрано, могао бити присиљен или да у сваком погледу изједначи „браку подобну заједницу живота“ са формалним браком, или да умањи правне последице ванбрачне заједнице у складу са идејом да, бар с чисто разумног становишта, готово не постоји потреба за више од једног типа „уговора“ међу супружницима.

Будући на крају чланка, желео бих да расправу окончам како сам и почео, опаском о могућностима за поређење Шведске и Југославије. Изгледа да југословенске републике и покрајине нуде примере за све три алтернативе: изједначење брака и ванбрачне заједнице (Словенија), непостојање законодавства о ванбрачној заједници (Македонија, Црна Гора и Војводина) и признање извесних последица ванбрачне заједнице, нарочито у одређеним имовинским односима (Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија и Косово). У обема нашим земљама може се поставити питање: Колико ће нам врста бракова бити потребно убудуће?

(превео др Драгољуб Поповић)

SUMMARY

COHABITATION WITHOUT MARRIAGE IN SWEDEN

Swedish Marriage Code was passed in 1920. In 1973, it was amended by introducing certain provisions which simplified the rules on formation of marriage and divorce. The Swedish law is based on the ideology of neutrality towards marriage and cohabitation without marriage; the fact which can be seen in Tax law, the Law of social welfare, as well as in Real property law and Family law.

The Swedish legislation on marriage and family is soon to be amended. The amendments will be based on a report of the Family law Committee from 1981, which is being supervised in the Ministry of Justice. The report is also based on the ideology of neutrality. The Committee made various suggestions, among which: introducing of a new form of joint property of the common dwelling and furniture for married and cohabiting couples; recognition of a right of maintenance of the common dwelling after termination of the cohabitation; unification of the procedure of the division of property after termination of cohabitation and in case of divorce; as well as introducing of a right of the surviving cohabitee to get a part of the value of the common dwelling and furniture in case of death of a cohabitee.

The author is of opinion that legislation represents one of the factors influencing the marriage rate. He considers the Swedish idea of a neutral marriage legislation to be a pragmatic and compromising solution. The legislation could make another option between two extremes: it should either diminish the number of provisions on cohabitation without marriage to the least possible measure, or make legal consequences of marriage and cohabitation without marriage completely equal. The author is of opinion that at an earlier stage of development the legislation should adopt a solution by which the cohabitation without marriage should be given as little legal consequences as possible.

RESUMÉ

L'EXTRA-CONJUGALE COMMUNAUTE EN SUÈDE

Le code suédois de mariage est adopté en 1920, et les amendements en 1973, qui ont simplifiés le règlement de conclusion de mariage et de divorce. Le droit suédois est inspiré par l'idéologie de neutralité en ce qui concerne le mariage et l'extra-conjugale communauté et cela se reflète en règles des différentes branches de droit: droit fiscal, droit de prospérité sociale, droit des faits et droit familial.

Dans le domaine du mariage et du famille, la législation suédoise est encore auprès des changements basés sur le rapport du Comité de droit familial de 1981, qui est encore en train d'analyse en Ministère de la justice. L'idéologie de neutralité est au fond du ce rapport du Comité. Dans ce rapport on propose: l'introduction d'une nouvelle forme du copropriété sur le logement commun et l'ameublement pour des personnes en mariage comme en communauté, la reconnaissance de droit de rétention du logement commun après la terminaison du communauté, l'égalisation des procédés du division des biens après le divorce et après la terminaison du communauté, l'introduction du droit d'héritage d'une partie du valeur de logement et d'ameublement pour le survivant partenaire de communauté.

L'auteur considère que la législation est un des facteurs qui exercent une influence sur le nombre des conclusions de mariage. Il pense que l'idée suédoise d'avoir une législation neutre est pragmatique et compromissaire. Il faudrait que la législation change la direction et qu'elle choisisse un des deux extrême suivants: donner le minimum de protection juridique au communauté pour stimuler la conclusions des mariages, ou d'égaliser complètement l'état juridique de mariage et du communauté. L'auteur considère qu'en dergé précédent du développement soit raisonnable de choisir la première solution, du minimum de protection juridique pour la communauté.